

שיעור כט

הברכה "לישב בסוכה"

(סוכה מה ע"ב - מו ע"א)

- א. ברכה בלילה הראשון או בכל שבעת הימים
ב. "לישב בסוכה" - על מה מברכים?
1. ר"ת - ברכה בעת אכילה
2. רמב"ם - בלילה הראשון מקדש מעומד, מברך לישב ויושב, ושאר הימים כשיכנס לישב
סיכום

בתוספתא (ברכות ו, ט) שהובאה בגמ' (סוכה מו ע"א; פסחים ז ע"ב) נזכרה הברכה על מצוות סוכה: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה". עוד נאמר בה: "משברך עליה יום ראשון, שוב אינו צריך לברך". תוספתא זו הוזכרה בגמרא במסגרת דיון אודות מספר הפעמים שיש לברך ברכה זו. רק בלילה הראשון או כל שבעת ימי החג.

נעיין בסוגית הבבלי והירושלמי, ואחר כך בדברי המפרשים והפוסקים שעסקו בשאלה מה מהות הישיבה בסוכה עליה מברכים.

א. ברכה בלילה הראשון או בכל שבעת הימים

בגמ' (מה ע"ב - מו ע"א) נאמר:

אמר רב יהודה אמר שמואל: לולב שבעה, וסוכה יום אחד. מאי טעמא? לולב דמפסקי לילות מימים כל יומא מצוה באפיה נפשיה הוא, סוכה דלא מפסקי לילות מימים, כולהו שבעה כחד יומא אריכא דמו.
ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: סוכה שבעה, ולולב יום אחד. מאי טעמא? סוכה דאורייתא שבעה, לולב דרבנן סגי ליה כחד יומא.
כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אחד זה ואחד זה שבעה.
אמר רב יוסף: נקוט דרבה בר בר חנה בידך, דכולהו אמוראי קיימי כוותיה בסוכה.

שלוש דעות בסוגיה זו:

- א. רב יהודה בשם שמואל אמר שמברכים על סוכה פעם אחת, מפני ששבעת הימים הם כיום אחד ארוך "כחד יומא אריכא דמו", ועל כן הברכה ביום הראשון חלה על קיום המצווה במשך כל הימים.¹
- ב. רבה בר בר חנה אמר בשם ר' יוחנן שעל הסוכה יש לברך שבעה ימים, מפני שהתורה ציוותה לשבת בסוכה במשך שבעה ימים, וכל יום זו מצווה.
- ג. גם רבין אמר בשם רבי יוחנן שעל סוכה יש לברך בכל יום משבעת הימים.

רב יוסף הכריע שיש לקבל את דברי רבה בר בר חנה בשמו של ר' יוחנן שעל סוכה מברכים בכל יום "דכולהו אמוראי קיימי כוותיה בסוכה". גם רבה בר בר חנה וגם רבין הסכימו שיש לברך בכל שבעת הימים, והכלל הוא שבמחלוקת שמואל ור' יוחנן, הלכה כר' יוחנן.

על כך הקשתה הגמרא מתוספתא (ברכות ו, ט) שם נאמר שמברכים על הסוכה רק ביום הראשון, ואילו לפי רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן יש לברך על הסוכה כל שבעת הימים?²

תשובת הגמרא היא שיש מחלוקת תנאים האם מברכים על סוכה רק בפעם הראשונה או במשך כל שבעת הימים, ורבי יוחנן סבר כדעת מי שאומר שמברכים במשך כל שבעת הימים. כלומר הסתמא דתוספתא שבה נאמר שיש לברך רק בפעם הראשונה שנכנסים לסוכה, לא מקובלת על כל התנאים. הגמרא השוותה זאת לעניין דומה במצוות תפילין. תפילין היא מצווה מהתורה ותנאים חלקו בשאלה האם בכל פעם שמקיימים את המצווה מחדש יש לברך או לא. לדעת רבי, כל פעם שחולצים את התפילין ומניחים מחדש יש לברך עליהן, ור' יוחנן סבר כמותו בסוכה, בכל פעם שמקיימים את המצווה מחדש יש לברך, כמו תפילין שחלצן והניחן מחדש. וחכמים

1 בגמ' (ביצה ל ע"ב) נאמרה משמעות נוספת לביטוי "כיומא אריכתא דמי" בנוגע לעצי הסוכה שהם מוקצים למצווה במשך כל שבעה ימי החג.

2 הגמרא הקשתה מתוספתא על דברי ר' יוחנן. ר' יוחנן הוא אמורא ואילו התוספתא היא מדברי תנאים. אפשר היה להשיב: "גברא אגברא קא רמית", אך אין זה מקובל שאמורא יחלוק על תוספתא סתם. אמנם בגמ' (מנחות מב ע"ב) נאמרו הברכות על הנחת התפילין של יד ושל ראש משמו של ר' יוחנן: "רב חייא בריה דרב הונא משמיה דר' יוחנן: על תפילין של יד אומר: 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין', על תפילין של ראש אומר 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין'", ועל כך הקשתה הגמ': "ואילו לעשות תפילין לא מברך". ייתכן שיש כאן הנחה סמויה שהסתירה היא בדברי ר' יוחנן עצמו.

אומרים: אינו מברך על התפילין אלא פעם אחת, בהנחתן בשחרית בלבד, וכן בסוכה מברך בפעם הראשונה בלבד. אמוראים חלקו גם כן באותה מחלוקת תנאים: אביי אמר שהלכה כרבי, ורבא אמר שהלכה כחכמים. בהמשך הסוגיה הובאו מעשים של אמוראים שבירכו את ברכת התפילין בכל פעם שהם הניחו. רבנן דבי רב אשי היו מברכים כל פעם שהיו ממשמשים בתפילין.

את טעמו של ר' יוחנן יש להסביר כך: יש לברך על מצווה מהתורה בכל פעם שמקיימים אותה מחדש. היציאה מהסוכה פוגעת ברצף של קיום המצווה ועל כן יש לברך בכל פעם מחדש. כך הסביר הריטב"א (מה ע"ב) את טעמו של ר' יוחנן:

והא דאמר רבי יוחנן דסוכה שבעה משום דהויה דאורייתא, לאו היינו עיקר טעמיה דהא שמואל סבר נמי דסוכה דאורייתא נמי שבעה וקרא הוא, ואפילו הכי כיון דלא מפסקי לילות מימים הווי כחד יומא אריכתא ובחדא ברכתא סגיא להו.

אלא דהאי טעמא דנקיט לרבי יוחנן סוכה דאורייתא סניפין הוא איידי דקאמר לולב דרבנן, אבל עיקר טעמא דרבי יוחנן אף על גב דכולהו חדא יומא אריכתא נינהו, כיון שמתערטל ממצותה כשהוא יוצא ממנה חייב הוא לחזור ולברך עליה כשחוזר ונכנס בה שחוזר ומתלבש במצותו ואפילו בו ביום עצמו, שכל שעה שנכנס בה כתחילת מעשה, כי היציאה משם היא גמר כניסה ראשונה.

והיינו דאוקימנא מילתיה כתנאי דתפילין דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן ואפילו אלף פעמים ביום דליכא הפסקה בנתיים דכוליה יומא חזי לתפילין. אפילו הכי כיון שחליץ אותם ומתערטל מהם גמרה לה הנחה ראשונה לגמרי וכשחוזר ומניחן הוי תחילת מעשה לגמרי ובעי ברכה ולא מצטרף אברכה קמייתא.

מעתה לרבי יוחנן דקאי כרבי בתפילין, חייב הוא לברך בסוכה כל זמן שנכנס בה בין ביום בין בלילה כתפילין כל זמן שמניחן, והלכתא כותיה בסוכה דהא קיימא לן כרבי בתפילין וכדפסק רב יוסף בהא הלכה כרבי יוחנן, והאי דקאמר ר' יוחנן סוכה שבעה, היינו שמברך עליה כל שבעה כל זמן שנכנס בה ומשום דשמואל נקט לולב שבעה נקט רבי יוחנן סוכה שבעה.³

3 הר"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים - סוכה מה ע"ב), הסביר כך את מחלוקת האמוראים: "נראה ביסוד דעתם של שמואל וחכמים שסברתם היא כי ברכת המצוה נתקנה על חובת המצוה בלבד ומשום הכי מברכין פעם אחת על החובה כשמתחילין לקיימה. וסוכה היא חובה אחת לכל

הטעם הוא מפני שבכל פעם שאדם יוצא מהסוכה הוא מתנתק ממנה, "מתערטל ממצותה", אף שכל ימי חג הסוכות "יומא אריכתא ניהו". לכן כשהוא חוזר ומקיים את המצווה, גם אם יצא וייכנס פעמים רבות במשך היום, יהיה עליו לברך. מהסברו של הריטב"א ניתן להסיק שאם אדם נכנס בלילה הראשון לסוכה וברך ברכת "לישב בסוכה" ולא יצא כלל מהסוכה במשך כל ימי החג, הוא לא יצטרך לברך. הריטב"א בהמשך דבריו הסביר מה נחשב ליציאה בגללה יש לברך ברכה נוספת:

מיהו כי אמרינן דמברך על הסוכה כל זמן שנכנס בה, היינו כשיוצא ממנה מתחלה יציאה גמורה לעשות עניניו ושלא לחזור לאלתר, דהוי כחליצה תפילין. אבל לא יצא מתחלה אלא לדבר עם חבירו, או להביא דבר לסוכה לצורך שעתו, לא הויא יציאה כלל לחייבו בברכה כשחוזר.

לדברי הריטב"א היוצא צריך לברך שוב רק אם יצא שלא על מנת לחזור כמה שיותר מהר לסוכה, אלא לעסוק בעניינים אחרים. אבל יציאה לזמן קצר, לדבר עם מישהו, להביא משהו לסוכה וכד', אינה נחשבת יציאה.

לפי ר' יוחנן, משמעות ברכת "לישב בסוכה" היא שהות רציפה בסוכה בכל שבעת הימים. אם אדם לא יצא מהסוכה במשך כל הימים, הוא לא יצטרך לברך פעם נוספת. אך אם יצא יציאה משמעותית וחזר לסוכה עליו לברך אף אם מדובר על מספר פעמים באותו יום.⁴

יש לשים לב שעד עתה לא דובר כלל על ברכה בהקשר של אכילה ושתייה בסוכה.

ז' הימים ולפיכך מברכים רק פעם אחת עליה וכן בתפילין חובה אחת בכל יום ויום. והחולקים - רבי ור' יוחנן - סוברים שמברכים על מעשה מצוה ולכן לשיטתם מברכים על סוכה כל פעם שנכנסים לתוכה, ועל תפילין בכל פעם ופעם שמניחים אותן.

4 מתרגום יונתן בן עוזיאל, שהיה תנא מהדרור הראשון לתנאים, ניתן להבין שיש לברך בכל פעם שנכנסים לסוכה. כך כתב בתרגומו לפסוק "בסכת תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב): "תיתבון בה שובעא יומין, כל דכוריא בישראל ואפילו זעירי דלא צריכין לאימהון יתבון במטליא, מברכין לברייהון כל אימת דעיילין תמן". הרב יששכר תמר (עלי תמר ירושלמי ברכות ט, ג) חידר את ההבדלים בברכות בין הירושלמי לבין הבבלי: "ויש להתבונן שבארץ ישראל היו מברכין שלש ברכות על המצוה, אחת בשעת עשייתה (ירושלמי סוכה א, ב), ושניה ברכה שלפניה בשעת קיום המצוה (שם) ושלישית ברכה שלאחריה לאחרי קיום המצוה (ברכות ב, ג ע"פ הראב"ה, הל' לולב ס"י תרצג) ובבבל לא היו מברכין אלא אחת. וכן הוא מנהגנו עפ"י תלמודנו".

גם הירושלמי (ברכות ג, ג) השווה בין הברכה בעת הישיבה בסוכה לבין הברכה בעת נטילת הלולב:

מה בין סוכה ומה בין לולב? סוכה אינה טעונה ברכה אלא לילי יום טוב הראשון בלבד, לולב טעון ברכה כל שבעה.
ר' יוסי ור' אחא הוו יתבין. אמרין: מה בין סוכה ומה בין לולב? סוכה נוהגת בלילות ובימים, לולב אינו נוהג אלא ביום.
התיב רבי יעקב דרומיא: הרי תלמוד תורה נוהג בלילות כבימים? מיי כדון?
סוכה איפשר לה ליבטל, תלמוד תורה איפשר לו שלא ליבטל?

הישיבה בסוכה היא חובה במשך כל השבוע של ימי חג הסוכות בימים ובלילות, ועל כן מברכים בלילה הראשון בעת שנכנסים לשבת בסוכה בפעם הראשונה בלבד. אין זה משנה אם האדם נמצא כל העת בתוך הסוכה או שהוא יוצא ממנה לעיתים, שכן יש להניח שאדם יוצא מסוכתו במשך ימי החג כמו שאדם יוצא מביתו. הברכה היא על כך שהבית המרכזי במשך שבע היממות הבאות הוא הסוכה. זאת שלא כמצוות ארבעת המינים שנוהגת רק בימים ולא בלילות, ומכיוון שהלילה מפסיק בין מועדי קיום המצווה יש לברך בכל פעם מחדש.

ר' יעקב מדרומיא הקשה: הלא גם מצוות תלמוד תורה היא ביום ובלילה ובכל זאת מברכים בכל יום? ותשובת הירושלמי היא שאכן כן, אך כשאדם ישן הוא מפסיק ללמוד ועל כן יש לברך בכל יום מחדש, אך בסוכה גם כשאדם ישן הוא ישן בסוכה ובכך הוא מקיים מצוות סוכה.

ההשוואה למצוות תלמוד תורה מחדדת את אופייה של מצוות סוכה. ביתו של אדם במשך שבעת ימי החג הוא בסוכה, וגם אם הוא יוצא מהסוכה, הסוכה ממשיכה להיחשב כביתו. גם כשאדם ישן בסוכה, הוא מקיים מצוות סוכה. משמעות הברכה בירושלמי "לישב בסוכה" היא - בלילה הראשון אדם מכוון שמקום מושבו בשבעת הימים הבאים הוא כאן בסוכה.

בירושלמי יש ביטוי נוסף לכך שביתו של אדם הוא סוכתו במשך שבע היממות. במשנה (ב, ט) נאמר:

כל שבעה ימים עושה אדם את סוכתו קבע ואת ביתו עראי.

במשך ימי החג, הבית הקבוע הוא הסוכה. על כך נאמר בירושלמי (ב, י):

כתיב: "בסכת תשבו" (ויקרא כג, מב), ואין "תשבו" אלא תדורו. כמה דאת אמר "וירשתם אותה וישבתם בה" (דברים יא, לא). שיהא אוכל בסוכה, ומטייל בסוכה, ומעלה כליו לסוכה.

מי שדר בארץ ישראל, זה ביתו. שם הוא חי, זהו בית הדירה שלו.⁵ החובה לאכול בסוכה, לטייל ולהעלות כלים לסוכה, כל אלו מבטאים היות הסוכה הבית / הדירה הקבועה במשך ימי החג אך הם לא קובעים לעניין הברכה. גם אם אדם לא יאכל בסוכה, לא יטייל בה ולא יעלה כליו אליה, אך יהיה בסוכה וישהה בה, הוא מקיים את מצוות סוכה, ועל כך יש לברך בלילה הראשון.

ב. "לישב בסוכה" – על מה מברכים?

1. ר"ת – ברכה בעת אכילה

בתוספתא, בירושלמי ובבבלי לא נזכר שהברכה קשורה לאכילה בסוכה. אמנם חובה לאכול בסוכה ולפחות בלילה הראשון, וכפי שנאמר במשנה (ב, ו):

ר' אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה.

וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד.

חובה לאכול פת, כמו שבבבלי ט"ו בניסן בליל הסדר, חובה לאכול כזית מצה (ירושלמי סוכה ב, ה; סוכה כז ע"א), אך לא נאמר שיש לברך ברכת "לישב בסוכה" דווקא כשמקיימים את המצווה לאכול כזית פת בסוכה. אדם ששהה בסוכה בלילה הראשון ומסיבה כלשהי לא אכל בה, צריך לברך "לישב בסוכה" והוא אף קיים את המצווה לשבת בסוכה.

החיבור בין חובת הישיבה – השהייה בסוכה והברכה עליה, לבין אכילה ושתייה בסוכה, מופיע בספר הלכות קצובות הלכות סוכה:

וכשנכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך בין ביום ובין בערב אשר קדשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה.

5 ברייתא זו מקורה במדרש ההלכה (ספרא אמור פרשה יב תחילת פרק יז): "תשבו", ואין 'תשבו' אלא כעין תדורו, מיכן אמרו אוכל בסוכה, שותה בסוכה, ומטייל בסוכה, ומעלה כליו בסוכה". היא מופיעה בבבלי (כח ע"ב): "תשבו' כעין תדורו, היו לו כלים נאים מעלן לסוכה" ועוד. הרב ישי ויצמן, "בין סוכת ארץ ישראל לסוכת בבל", לחזות בנעם, עמ' 124-137, ובעיקר שם עמ' 126-128 למד מנוסח הירושלמי שההוראה יותר מחייבת מאשר הנוסח של הבבלי. אך אין להסיק מכאן מסקנה גורפת באשר להבדלים בין הירושלמי לבבלי. ברייתא זו היא הצעה כיצד יש להביע את המדור בדירה, ולכן ההבדלים בנוסח הברייתא לא משקפים את עמדות התלמודים או הבחנה גורפת בין מה שהיה נהוג ומקובל בארץ ישראל לבין מה שהיה נהוג ומקובל בבבל. ראה גם עמ' 130 הע' 6.

ספר הלכות קצובות נכתב בתקופת הגאונים, וייתכן שכבר אז היה מקובל שמברכים רק על אכילה בסוכה. כך הציג זאת הריטב"א (מה ע"ב):

ויש מרבותינו חכמי צרפת ז"ל שכתבו דכיון דאיכא בסוכה חיוב ענינים שונים - אכילה, ושינה ושינון וכיוצא בהן, שכל עת שקובע עצמו לעשות בה אחד מדברים אלו, הוי כהנחה דתפלין וחייב לברך, אף על פי שלא יצא משם. וכל שכן לרבנן דבי רב אשי דמברכין על התפלין כל היכי דמשמשי בהו. ויש שסבורין דסגי בברכה אחת בכל יום בכניסה ראשונה. ומה שכתבנו נכון ועיקר והלכה למעשה, מפי רבינו נר"ו.

חכמי צרפת - בעלי התוספות קבעו שיש לתת ביטוי מעשי לשיבה בסוכה היינו כשהאדם אוכל, ישן, משנן וכיוצא באלו. פעולות אלו מקבילות לפעולת הנחת התפלין, וכן דומות למסופר בגמרא בסוגייתנו על רבנן דבי רב אשי שהיו מברכים בכל פעם שהיו ממשמשים בתפלין. בכל פעם שאדם עושה את אחת מהפעולות שמבטאות ישיבה בסוכה עליו לברך גם אם הוא לא יצא כלל מהסוכה. דברים ברוח זו אכן מופיעים בתוספות (מה ע"ב ד"ה אחד):

אין סוכה ולולב שוין לברכה. דאלולב אין מברך אלא פעם אחת ביום, אבל סוכה כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן ואפילו עשר פעמים ביום מברך אכל אחת ואחת, מידי דהוה אתפלין כל זמן שמניחן. והיינו טעמא דסוכה דאי מתרמי ליה סעודתא לא אפשר למיכל חוץ לסוכה אף על פי שכבר אכל בו ביום בסוכה, וכן תפלין כל היום מצותן שיהו מונחין בראשו ובזרועו. אבל לולב אין עיקר מצותו אלא פעם אחת ביום כדאמ' (לעיל ד' מב.) מדאגביה נפיק ביה.

בתוספות מוסבר גם מדוע בכל פעם שנכנסים לסוכה לאכול, לשתות או לישון, יש לברך. אם אדם רוצה לאכול פת הוא יהיה חייב לאכול אותה בסוכה, ולכן את הברכה יש לברך בעת האכילה וכן בכל הפעולות שמחויבות בסוכה. במקום אחר עסקו התוספות (ברכות יא ע"ב ד"ה שכבר) בברכה "לישב בסוכה" בהשוואה לברכת התורה:

...ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה, פוטרת כל היום. וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה? וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב

ללמוד דכתיב "והגית בו יומם ולילה" והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק,
אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה.

כבר בשאלה הביעו תוספות את עמדתם, שבסוכה יש לברך על כל סעודה וסעודה,
ובהשוואה ללימוד תורה כתבו שזמן לימוד תורה הוא במשך כל היום והלילה, ועל כן
הברכה שבירך בתחילת היום מועילה לכל היום, אך סעודה אין אוכלים במשך כל
היום, אלא בזמנים קבועים, ועל כן בכל סעודה יש לברך מחדש.⁶
אמנם יש הבדלים בין דברי התוספות בסוכה לדבריהם בברכות, אך משני
המקומות עולה שיש לברך בעת שנכנסים לאכול או לעשות פעולה אחרת בסוכה.
לדברי התוספות בברכות (שם) הקביעות בסוכה היא בעת האכילה בה.
כך הסביר הרא"ש (פסחים א, י) בשם רבנו תם את נוסח הברכה בעת הישיבה
בסוכה. הוא דן בשאלה באילו מצוות מברכים "על" ובאילו ברכות מברכים "ל"?

ר"ת ז"ל היה נותן טעם לדבר. דכל מצות דנעשות מיד שייך לברך עליהן
"על" כגון: "על מקרא מגילה", "על הטבילה", "על נטילת ידים", "על
הפרשת תרומה", "על אכילת מצה", "על אכילת מרור". אבל "להניח
תפילין", "להתעטף בציצית", "ולישב בסוכה" יש בהן שיהוי. והלשון מורה
על כך – להיות מעוטר בתפילין, ולהיות עטוף בציצית, ולישב בסוכה לאכול
ולטייל כל היום.

נראה ששיטת התוספות והדברים בשמו של רבנו תם, מושתתים על דברי הברייתא
(כח ע"ב) שבה נאמר מה אופי הביטוי של הישיבה בסוכה, ובעלי התוספות חיברו בין
המקורות והתנו את הברכה בכל פעם שאדם נכנס לבצע אחת מפעולות אלו:

"תשבו" (ויקרא כג, מב) כעין תדרורו. מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה
אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות
נאות מעלן לסוכה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומשגן בסוכה.

מדברי התוספות ניתן להבין שאם אדם נכנס לסוכה ולא עשה אחת מפעולות אלו –
אכילה, שתייה או שינון, הוא לא יברך "לישב בסוכה".

גם הרא"ש (ד, ג) כתב:

6 בתוספות ר' יהודה החסיד (ברכות יא ע"ב) בשם רבנו תם דן בנוגע לברכה על שינה בסוכה. הובא
ברא"ש (ברכות א, ג), תוס' הרא"ש, רשב"א, בשטמ"ק ובמאירי (ברכות שם).

אלא ודאי כיון דמצות סוכה היא אכילה וטילול, אם מברך אחר שישב מיקרי שפיר עובר לעשייתן. כדאיתא בירושלמי דברכות פרק הרואה (ט, ג): "העושה ציצית לעצמו אומר: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות ציצית, נתעטף אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית". אלמא אף על פי שכבר נתעטף מברך לפי שהמצוה נמשכת כל זמן שהוא מעוטף ועומד, וכן נמי בסוכה המצוה נמשכת כל זמן אכילה. ו"בסוכות תשבו" פי' תתעכבו, כמו "וישב העם בקדש" (במדבר כ, א), וכן "ופתח אהל מועד תשבו" (ויקרא ח, לה). ולישב בסוכה היינו נמי להתעכב בסוכה. ואם כן מיקרי שפיר עובר לעשייתן אם מברך אחר הישיבה. וכן כתב מר רב צמח גאון ז"ל אף על פי שמשנכנס לה צריך לברך, כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש הכוס וסעודה לפניו, סודרן על הכוס.

לפי הרא"ש, הישיבה בסוכה היא השהות בסוכה, וכשם שיש משמעות דומה לפסוקים אחרים בהם הישיבה היא שהות, אך למעשה המנהג הוא לברך בשעת אכילה, ועל כן תחילה מברכים על הפת, ואחר כך מברכים לישב בסוכה. הרא"ש ציין לדברי רב צמח גאון שכתב שמצוות הישיבה היא בישיבה בסעודה. וציין גם את מנהגו של המהר"ם מרוטנבורג בעניין:

ורבינו מאיר היה מברך על הסוכה קודם ברכת "המוציא" אף בחול, משום דקאמר נכנס לישב בה מברך, הלכך ראוי שתקדום ברכה לברכת המוציא מיד אחר הישיבה. והעם לא נהגו, כי רגילין העם שאין מברכין על הסוכה אם נכנס בה לטייל בה ושינה אלא דוקא בשעת אכילה הלכך ראוי שיברך תחלה ברכת המוציא שמתחיל הסעודה ואחר כך יברך על הסוכה. ...ורב האי גאון כתב הנכנס בסוכה חבירו לבקרו מנהג ידוע הוא שיברך בין סעד בין לא סעד.

המהר"ם היה מברך "לישב בסוכה" לפני ברכת המוציא, מפני שנאמר: "נכנס לישב בה מברך", כלומר תחילה יש לברך על מצוות הסוכה ואחר כך על האכילה. אולם, ציין הרא"ש, העם לא נהגו כך, אלא מברכים "המוציא" ואחר כך את ברכת הסוכה.⁷

7 הקרבן נתנאל (שם אות נ) ציין שהרא"ש פסק כרבנו תם. הטור (או"ח, סי' תרמג) כתב את דברי אביו - הרא"ש הללו. כדברי רבנו תם פסקו: רי"ץ גיאיות עמ' פז; המדריכי, סוכה, סי' תשסה; סמ"ק מצוה צב; אורחות חיים, סי' לט; המגיד משנה (על הרמב"ם הל' סוכה ו, יב) כתב שכן נהגו העולם שאין מברכים אלא על הסעודה כדעת רבנו תם וכן פשט המנהג: חיי אדם כלל קמז, יג. ראה: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחווה דעת ה, מז.

עוד ציין הרא"ש ע"פ רב האי גאון, שהנכנס לסוכת חברו מברך גם אם לא אוכל שם, מפני שלא מקובל לקבוע סעודה בכל פעם שייכנס לסוכת חברו. מכל מקום, לפי רבנו תם וכן ע"פ הרא"ש יש זהות בין המצווה לשבת בסוכה לבין האכילה בסוכה. האכילה בסוכה היא העיקר. מדוע אם כן לא תיקנו לברך 'שציוונו לאכול בסוכה' כמו שמברכים כשאוכלים מצה ומרור? על כך השיב רבנו מנוח (הל' סוכה ו, ז) שמאחר שיש חובות נוספות כמו לישון ולטייל בסוכה קבעו חכמים שנוסח הברכה יהיה "לישב בסוכה" שהוא כולל את כל הפעולות בסוכה.⁸ מדוע כרך ר"ת את חובת הברכה "לישב בסוכה" עם האכילה בסוכה? הרב יוסף ראזין (צפנת פענח הל' לולב ו, ב) כתב שלפי התוספות:

אין מברכין על שינת סוכה דזה לא הוה קיום מצוה, רק שאסור לישן חוץ לסוכה. מה שאין כן אכילה שבזה עושה את הסוכה לסוכה, דאם אינה סוכה לא מקיים כלל מצוה. ולכך נקט בנדרים (משנה נדרים ב, ב) לשון "סוכה שאני עושה" דבאכילתו הוא עושה את הסוכה.

נראה להסביר כך את דבריו: מי שעושה לולב, מי שעושה ציצית או מי שעושה תפילין, נוקט פעולות מעשיות גם בעת קיום המצווה. הוא אוגר את ארבעת המינים, הוא מתעטף בציצית, וכורך תפילין על זרועו. אך הכניסה לשהות בסוכה מבלי לעשות בה פעולה ממשית, נראית כהתנהלות פסיבית. אין שום עשייה מעבר להימצאות בתוך הסוכה. לכן היה צורך בפעולה ממשית, וייתכן שזו הסיבה שרבנו תם קבע שברכת הסוכה תהיה בהקשר של האכילה בסוכה, בעת שעושים פעולה ממשית בסוכה.

2. רמב"ם – בלילה הראשון מקדש מעומד, מברך לישב ויושב, ושאר הימים כשיכנס לישב

הרמב"ם (הל' סוכה ו, ה-ז) כתב על החובה לאכול ולשתות בסוכה, וכן לישון בה:

ה. כיצד היא מצות הישיבה בסוכה? שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה, וכל שבעת הימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע שנאמר

8 הרב צבי יהודה קוק (שו"ת דעת כהן, הערות לסי' קפ, עמ' תנא) עסק בשאלה על אילו מצוות מברכים "על מצוות" ועל אלו מצוות מברכים "ל...". לפיו על מצווה מתמשכת מברכים "ל...". ועל כן בסוכה, "שאע"פ, שבכל ישיבה שהיא גם כן קיום מצוותו, אבל היא נמשכת על כל שאר פעולותיו בסוכה וכוללת את כולן".

"בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב). כיצד? כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה, וכלי שתייה כגון אישיות וכוסות בסוכה...

ו. אוכלין ושותין וישנין בסוכה כל שבעה בין ביום בין בלילה, ואסור לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה אלא אם כן אכל אכילת עראי כביצה או פחות או יתר מעט. ואין ישנין חוץ לסוכה אפילו שינת עראי. ומותר לשתות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה, ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח.

ז. אכילה בלילי יום טוב הראשון בסוכה חובה, אפילו אכל כזית פת יצא ידי חובתו, מכאן ואילך רשות, רצה לאכול סעודה סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל שבעה אלא פירות או קליות חוץ לסוכה אוכל כדין אכילת מצה בפסח.

בהמשך הפרק (שם יב) כתב הרמב"ם אודות הברכה כשנכנסים לסוכה בלילה הראשון ובמשך כל שבעת הימים:

כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה, מברך קודם שישב "אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה". ובלילי יום טוב הראשון מברך על הסוכה, ואחר כך מברך על הזמן, ומסדר כל הברכות על הכוס. נמצא מקדש מעומד, ומברך לישב בסוכה, ויושב, ואחר כך מברך על הזמן. וכזה היה מנהג רבותי ורבני ספרד לקדש מעומד בליל ראשון של חג הסוכות כמו שבארנו.

בקידוש שבליילה הראשון כתב הרמב"ם שיש לקדש מעומד, לברך "לישב בסוכה" ואז לעבור ממצב עמידה למצב ישיבה, ואח"כ לברך ברכת זמן - שהחיינו. הרמב"ם ציין שזה היה מנהגם של רבותיו ושל רבני ספרד. רבנו מנוח (הל' לולב שם) כתב: "ומשמע נמי לסברתם דהכי נמי בעי למיעבד כל זמן שנכנס בה לברך ברכת סוכה מעומד". לפיו בכל פעם שנכנסים לסוכה, יש לברך בעמידה ואחר כך לשבת.⁹ על דברי הרמב"ם שכתב שכל זמן שייכנס לישב בסוכה יש לברך, כתב המגיד משנה: "וכן כתוב בהלכות, ודעת הגאונים שאפילו נכנס בה מאה פעמים ביום חייב לברך, וכן דעת רבינו".¹⁰

9 השולחן ערוך (או"ח, סי' תרמג, ב) כתב את דברי הרמב"ם הללו, והרמ"א כתב על כך: "ואין נוהגים כן, אלא מקדשין מיושב וכן דעת הרא"ש". בבבאור הלכה (שם ד"ה להרמב"ם) כתב: "ובביאור הגר"א מצדד כדעת הרמב"ם. ועיין במור וקציעה דדעתו דבקיודש היכי שהוא מוציא בזה לאחרים בודאי יש לנהוג לקדש מיושב".

10 כך כתב הרמב"ם (הל' תפילין ד, ז): "תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן ואפילו חולץ ולובש מאה פעמים ביום".

הרמב"ם הפריד בין החובה לאכול, לשתות ולישון ולדור בסוכה לבין הברכה. הרמב"ם לא כתב שיש לברך רק כשמתכוון לאכול, לשתות או לישון בסוכה, אלא כתב שיש לברך ב"כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה"¹¹. במגדל עוז (הל' סוכה שם) כתב כן בשמו של רב האי גאון:

מצאתי לרבנו האי גאון ז"ל שהשיב כן ואפילו הולך לבקר את חבריו יחיד או רבים מברך על כל ישיבה וישיבה, ואפילו מאה פעמים ביום ואפילו לא אכל ולא שתה, וכן כתב ר"י ב"י ז"ל בן גיאת.

גם הר"ף (כב ע"א בדפי הר"ף) כתב שהנכנס לסוכה צריך לברך בכל פעם שנכנס, גם אם לא מתכוון לאכול או לשתות. הראב"ד השיג על הרמב"ם:

מנהג מקומנו לא היה מעולם כזה. והטעם כי הישיבה אינה אלא על דעת האכילה, וכל זמן שאינו אוכל, הברכה עובר למצוה היא באמת.

הראב"ד טען שבמקומו לא נהגו כך, וסבר כרבנו תם שעיקר המצווה לשבת בסוכה הוא לאכול בסוכה, וכדי לברך עובר לעשייתה, יש לברך לפני האכילה. גם הרא"ש (ד, ג) השיג על הרמב"ם:

כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ו מהל' סוכה הל' יב) דיש לקדש מעומד משום עובר לעשייתו. ולרבירי היה צריך לברך קודם שיכנס בה, דהכניסה היא המצוה ולא הישיבה, דאם היה אוכל מעומד היה צריך לברך על הסוכה.

נראה שאין כוונת הרמב"ם לומר שלשון הכתוב "בסכת תשבו" היא ישיבה ממשית. הכוונה היא לשהות בסוכה. לפי הרמב"ם יש לשבת ממש בסוכה, רק כשמקדש בלילה הראשון בסוכה. בשבתות ובימים טובים אחרים לא כתב הרמב"ם שיש לעמוד בשעת הקידוש. נראה שמאחר שזו הפעם הראשונה שמקיימים את מצוות סוכה, כל זמן שאדם עומד בסוכה ועדיין לא יושב בה, עדיין לא ניכרת הקביעות בישיבה בסוכה, כי ייתכן שהוא עומד לצאת. לכן כתב הרמב"ם שיעמוד בשעת

11 הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, סוכה כח ע"ב) כתב: "ואוכל ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ומשנן בסוכה". ומכאן כתבו רבים שהבא לשנן בסוכה מברך בה כבאכילה וכן היו רבותי נוהגים. ולחכמי גרונא ראיתי שאף הבא לאכול אכילת עראי ומחמיר על עצמו לאכלה בסוכה חייב לברך. ואין זה נראה לי, אלא שרשאי לברך אחר שמחמיר על עצמו וכל שכן שהברכה על הישיבה היא".

הקידוש, מה שאינו עושה כן בכל שבתות השנה ובימים טובים אחרים, יקדש וישב, וכך יבטא את נוכחותו וקביעותו בסוכה.¹² אמנם גם בלילה הראשון, אם אדם לא קידש ולא אכל כזית פת בסוכה, אלא עמד בסוכה ובירך "לישב בסוכה", קיים מצוות סוכה.

הראי"ה קוק (בירור הלכה [מכתב יד] למסכת סוכה ב ע"א; טוב רואי, סוכה עמ' רלא) הסביר את שיטת הרמב"ם "שמאחר שהתורה פירשה את קביעות הסוכה בתיבת 'תשבו', ראוי לתן לה יתרון בסמיכות הברכה בתור עובר לעשייתן לפי הישיבה, ולא גרע חומר ישיבה לגבי שאר עניני עיכוב... ראוי שהברכה תסמך למה שהוא כתוב בתורה בהדיא והוי כמו אב וחשוב". כלומר אף שיש פעולות אחרות המבטאות את הישיבה בסוכה, לפעולה הכתובה באופן מפורש בתורה יש מעמד מיוחד לשיטת הרמב"ם.¹³ דרשת הגמרא "תשבו כעין תדורו" באה לומר שאין הכונה רק לשבת או לשהות בסוכה, אלא להתנהל בה כמו שמתנהלים בבית / בדירה בה גרים כל השנה.¹⁴

12 כך הסביר הט"ז (שולחן ערוך או"ח, סי' תרמג ס"ק ב), וכן נושאי כלים נוספים על השו"ע שם. הסבר אחר, כתב הנצי"ב (מרומי שדה, סוכה מו ע"א).

13 הראי"ה קוק (שם) הראה שכך שיטת הרמב"ם במקומות נוספים כגון כמה שקשור לספק דרוסה (רמב"ם הל' שחיטה ה, ג ע"פ דבריו בהל' מאכלות אסורות ד, ו-ט), ועוד. הראי"ה קוק ("הדרן על הש"ס" ניצני ארץ, יב, עמ' 16) הזכיר דוגמאות אלו בקצרה. ראה גם: הרצי"ה קוק, "שיחות הרב צבי יהודה - מועדים א', עמ' 117-118. בעניין זה, ראה עוד: מיכאל דושינסקי ("מדברי הראי"ה ובנו הרצי"ה על ברכת 'לישב בסוכה'", המעיין, 228, טבת תשע"ט, עמ' 90-92), שהאריך להסביר את דברי הראי"ה קוק הללו, ע"פ מה ששמע באוזניו מפי הרב צבי יהודה. אמנם ניתן לפרש את הוראת הפסוק "בסכות תשבו" כמו פסוקים רבים שענינם שהות ונוכחות: "וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם" (בראשית יא, ב); "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" (בראשית לז, א); "וישבתם לבטח בארצכם" (ויקרא כו, ה) ועוד רבים.

14 הגר"א ציין את שיטת רבנו תם שיש לברך רק כשאוכלים בסוכה אך סיים: "ודעת הרי"ף והרמב"ם עיקר". ראה: שו"ע או"ח, סי' תרלט, ח. בספר מעשה רב, אות ריח כתב: "ברכת סוכה מברך (=הגר"א) בכל פעם שנכנס, אפילו מאה פעמים ביום". הגר"ח היה נוהג כגר"א (הרי"ד סולובייצ'ק, רשימות שיעורים - סוכה כה ע"א). גם הרב יוסף קאפח (רמב"ם הל' סוכה שם) כתב כן: "כך הוא מנהגנו כל זמן שאנו נכנסים לסוכה הכשרה מברכין". המקור הוא בדברי הגאונים. "לרב האי גאון מברך על כל ישיבה וישיבה ואפילו מאה פעמים ביום" (אוצר הגאונים, סוכה, סי' קעז-קעח). ראה עוד: הרב צבי יהודה קוק (מצוה ראיה, עמ' רי); הרב משה צבי נריה ("ברכת לישב בסוכה", ענבי פתחיה, עמ' 105); הרב אורי סמט ("שיטת הרמב"ם בענין ברכת 'לישב בסוכה'", יד לרמב"ם, עמ' 225-235); הרב נעם ורשנר, נזר הקדש-סוכה, עמ' 268-282.

סיכום

מכלול המקורות בעניין זה מלמד שיש שלוש משמעויות בולטות לברכה "לישב בסוכה": לשהות בסוכה, לאכול בסוכה, לעבור ממצב עמידה למצב ישיבה בסוכה. רבנו תם והרמב"ם קבעו שיש לברך על פעולה ממשית בעת קיום מצוות סוכה. רבנו תם קבע שפעולת האכילה בסוכה היא הביטוי הממשי לישיבה בסוכה. הרמב"ם קבע שבלילה הראשון, בפעם הראשונה שנכנסים לסוכה, הביטוי למעבר מהבית לסוכה בה אנו מצווים לשבת שבעה ימים, תבוא לידי ביטוי בישיבה הממשית. לפי הרמב"ם בכל פעם שנכנסים לסוכה ושוהים בה ולא עושים שום פעולה אחרת - לאכול, לשתות, לישון, יש לברך ברכה זו.